

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ Ф. ПОТУШНЯКА»
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ЗАКАРПАТСЬКА ЛЕСІАНА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНИХ
СТАТЕЙ, ЕСЕ, СПОГАДІВ, ХУДОЖНІХ ТВОРІВ,
БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Ужгород, 2022

3-18 **Закарпатська Лесіана** : зб. наук. та публіцист. статей, есе, спогадів, худож. творів, бібліогр. джерел / Департамент культури, національностей та релігій Закарпат. облдержадмін. ; КЗ «Закарпат. обл. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка» Закарпат. облради ; уклад. : М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош ; відп. за вип. О. А. Канюка. – Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2022. – 288 с. : іл.

ISBN 978-617-8046-38-5

Збірник «Закарпатська Лесіана» підготовлений до 150-річчя від дня народження Лесі Українки. Це перша спроба зібрати матеріали про вплив творчості письменниці на громадське і культурне життя краю. Видання містить наукові розвідки про сприйняття постаті Лесі Українки письменниками, художниками, композиторами, театрами, матеріали з історії закарпатської Лесіани. Вперше зібрано бібліографію крайової Лесіани.

Видання розраховане на широке коло читачів, зокрема бібліотекарів, краєзнавців, науковців, педагогів.

Укладачі:

М. Б. Бадида, О. Д. Гаврош, І. В. Когутич-Гаврош

Відповідальна за випуск: О. А. Канюка

Автор ідеї проєкту: О. Д. Гаврош

*В оформленні обкладинки використано ілюстрацію
Івана Дранчака до «Лісової пісні» Лесі Українки*

ISBN 978-617-8046-38-5

© Закарпатська обласна універсальна
наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка,
упорядкування, 2022
© ТОВ «РІК-У», 2022

ЗМІСТ

Від укладачів	7
---------------------	---

I. З ПОГЛЯДУ НАУКОВЦІВ

Оксана Кузьма Творчість Лесі Українки в літературознавчому дискурсі ХХІ століття	10
Василь Андрійцю «Карпатські верховини» драматургії Лесі Українки на сцені театрів Срібної землі	20
Оксана Гаврош Поезія Лесі Українки у творчості закарпатських художників ...	25
Тетяна Росул Інтерпретація поезії Лесі Українки у творчості закарпатських композиторів	42
Евеліна Балла Творчість Лесі Українки в угорських перекладах	55
Микола Зимомря Рецепція Лесі Українки в німецькомовному культурному просторі	65
Юліан Тамаш Моріс Метерлінк і Леся Українка	72

II. З ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ЛЕСІАНИ

Василь Поп Леся Українка і Закарпаття	78
Петро Пономарьов Фольклорні джерела «Лісової пісні» Лесі Українки	81

Іван Сенько

Особливості трактування образу Юди в оповіданні Л. Андрєєва
«Юда Іскаріот» та в драматичній поемі Лесі Українки
«На полі крові» 109

Оксана Кузьма

Закарпатське лесезнавство: наукові здобутки професора
Лідії Голомб 112

Василь Марко

«Лісова пісня»: взаємодія цінностей 123

III. ІЗ ТЕАТРАЛЬНОЇ ЛЕСІАНИ

Йосип Баглай

Камінний господар чи Дон Жуан?
(«Камінний господар» Лесі Українки на сцені обласного
українського музично-драматичного театру) 138

Йосип Баглай

«Се правда, не ростуть квітки в темниці...»
(Драматична поема Лесі Українки «Бояриня» на сцені
Закарпатського українського музично-драматичного
театру) 143

Олександр Гаврош

«Адвокат Мартіан» – столітній цикл української ідеї 149

Людмила Попова

Лялькова «Лісова пісня» як поема екстазу 153

Василь Андрійцьо

Християнське прощення – шлях подолання людського зла ... 155

Василь Шершун

Драматургія Лесі Українки на сцені закарпатського
муздрамтеатру 159

Ніна Малишка, Наталія Орешнікова

Новаторське прочитання «Лісової пісні» в Закарпатському
академічному обласному театрі ляльок. 164

IV. НАША ЛЕСЯ (публіцистика, есе)

Іван Чендей	
Зі «Щоденника» (підготував С. Кіраль)	172
Петро Часто	
Невичерпна Леся	176
Надія Панчук	
«...Здалека чорніє ліс»	179
Василь Густі	
За велінням душі	182
Лідія Повх	
Золота нитка Лесиноного слова	184
Сергій Федака	
Леся Українка у моєму житті	188
Іванка Когутич	
Без гриму. Листи Лесі Українки як унікальне джерело непублічної біографії	197
Оксана Кузьма:	
«Леся Українка завжди буде актуальною» (розмовляла Н. Толочко)	204

V. ХУДОЖНІ ТВОРИ ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ

Василь Густі	
Коло пам'ятника Лесі Українці в м. Ковель	222
Тарасова доля (уривок)	222
Христина Керита	
«Гудуть дерева хриптим хором»	224
Одержима	225
В будинку-музеї Лесі Українки	227
Дмитро Кремінь	
Нове літочислення	228

Лісова царівна.....	230
Петро Скунць	
Замість реферату.....	231
Софія Малильо	
Лесі.....	233
Тетяна Рибар	
Лесині лимани.....	234
Маріанна Шутко	
Була любов.....	235
Юрій Шип	
Невмируща.....	236
Мар'яна Гарагонич	
«Я маю в серці те, що не вмирає...».....	237
Кароліна Бундаш	
Лист у минуле....	238
VI. Лауреати премії імені Лесі Українки.....	240
VII. Бібліографія крайової Лесіани.....	241
Лесіана мовами національностей Закарпаття.....	273
Літературна премія імені Лесі Українки.....	276
Іменний покажчик до бібліографії.....	281
Список авторів, статті і твори яких увійшли до збірника.....	284

Евеліна Балла

ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В УГОРСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

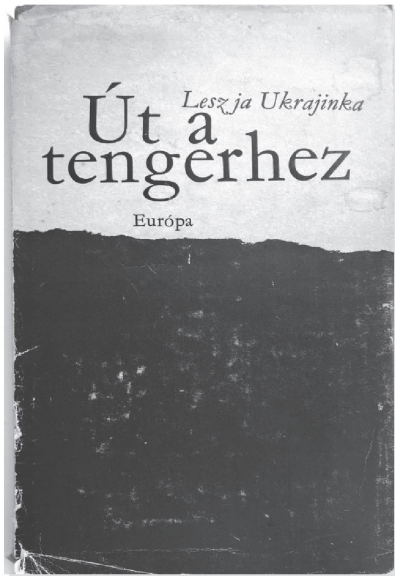
Ім'я та спадщина Лесі Українки, безумовно, відомі далеко за межами України. Іншомовний дискурс творчості письменниці є об'ємним та містким. Це тексти англійською, німецькою, російською, грузинською, польською та іншими мовами світу. Аналізуючи підстави та особливості рецепції творів Лесі Українки в англомовному середовищі Марія Шимчишин твердить: «Високий мистецький рівень творчого спадку Лесі Українки, зокрема її драматургії, та «загальнолюдські проблеми, які вона розробляла на основі традиційних християнських сюжетів засобами модерної літератури, передусім «драми ідей», склали ту потенційну основу, яка здатна підтримувати зацікавлення її творами іншомовного читача в міру збільшення перекладів її творів чи популяризації її імені, доробку в зіставленні з національними літературами».

Не менш багатогранно представлений доробок Лесі Українки в перекладах мовою наших найближчих сусідів, зокрема й угорців.

Уперше угорський читач отримав змогу ознайомитися з творчістю Лесі Українки в 1921 році, коли Міклош Надь переклав угорською мовою драматичну поему «Вавилонський полон». Про українську ж поетесу автор перекладу висловився так: «Чарівно дзвенить це ім'я всюди, де води Прута, Дністра і Дніпра оживляють сині незабудки».

Варто зауважити, що знайдені в угорській періодиці радянських часів матеріали дають інформацію про Лесю Українку чи містять переклади її творів під рубрикою: «Наші сусіди, друзі...». Стимульовані політичними чинниками співдружність та братерство в той час спричинилася до безперервного інтересу угорської

культурної громадськості до постаті обдарованої української письменниці.

Особливо багато матеріалів було опубліковано з нагоди 100-річчя з дня народження поетеси. Саме в 1971 році побачило світ перше окреме видання творів Лесі Українки угорською мовою. Це була збірка вибраних ліричних текстів «Út a tengerhez», що перекладається як «Подорож до моря». Найпоказовішими творами тут представлено такі її збірки та поетичні цикли, як власне «Подорож до моря», «Сім струн», «Кримські спогади», «Сльози-перли», «Мелодії», «Невольничі пісні», «Ритми», «Хвилини», «Легенди», «Весна в Єгипті» тощо. Відкриває збірку вірш «Надія», а після художніх текстів подається детальна біографія письменниці.

Важливу роль у популяризації спадку Лесі Українки відіграла відома угорська україністка Шара Каріг (Karig Sára).

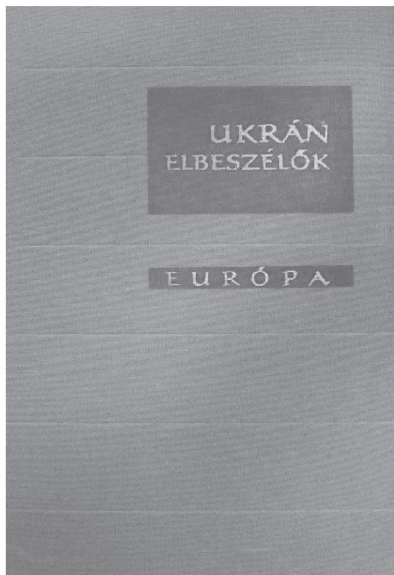
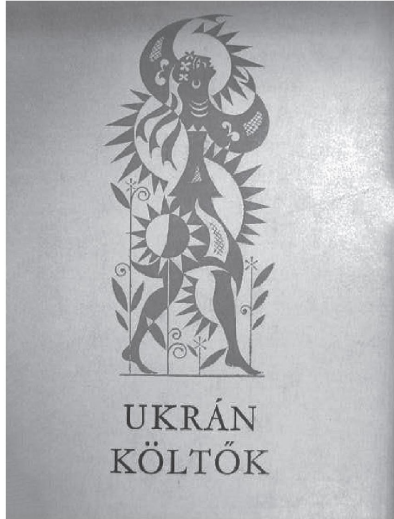
Внесок цієї діячки у справу поширення української літератури на угорських теренах у другій половині ХХ ст. важко переоцінити. У перші повоєнні роки вона перебувала на засланні у Воркуті, де опанувала російську й українську мови, згодом перебувала в дружніх взаєминах з українськими письменниками та перекладачами, зокрема Олесем Гончаром та Григорієм Кочуром, нерідко відвідувала Київ, підготувала до друку десятки видань української літератури, серед яких чотири місткі

антології української поезії та прози. Серед цих книжок на особливу увагу заслуговує видана в 1971 році об'ємна антологія «Ukrán költők» («Українські поети»), де серед творів десятків відомих поетів щедро представлено й переклади віршів Лесі Українки: «Contra spem spero», цикл «Сім струн», «Коли втомлюся я життям щоденним...», «Нічка тиха і темна була», «Горить моє серце, його запалила...», «Хотіла б я піснею стати...», «То була тиха ніч-чарівниця», «Слово, чому ти не твердая криця...», «Забута тінь», «Талого снігу платочки сивенькі...», «Віла-посестра», «Дим», «Романс».

Представлена творчість Лесі Українки і в прозовій антології «Ukrán elbeszélők» («Українські оповідачі», 1968 року). Тут опубліковане її оповідання «Помилка» («Tévedés») у перекладі Єви Гріґаші.

Саме Ш. Каріґ упорядкувала й згадане ювілейне видання творів Лесі Українки «Út a tengerhez», відібрала тексти, а також написала ґрунтовну післямову. Вона наголосила на багатогранності обдарування Лесі Українки, окреслила мотиви її лірики та драм, а також коло її літературознавчих та перекладацьких зацікавлень.

Цього ж року в журналі «Nagyvilág» було надруковано

невеличку оглядову статтю Ш. Каріг про життєву та творчу долю Лесі Українки, яка супроводжується публікацією перекладу вірша «Досвітні вогні» – «Hajnali tüzek». Ось як звучать перша строфа цього вірша в перекладі Агнеш Гергей:

*Immár lesötétül a kába világra
Az éjszaka nagy, puha szárnya.
Az esteli fény kiapadt,
Nem moccan az álom alatt:
A földet az éj leigázta.*

Протягом тривалого часу Ш. Каріг очолювала відділ слов'янських літератур у видавництві «Європа», у якому їй виходили всі ці видання. Саме видавництво «Європа» зініціювало роботу над перекладами творів Лесі Українки і запросило до співпраці таких відомих інтерпретаторів українського художнього слова, як Амі Каройї (Károlyi Ámi), Гийза Кепеш (Képes Géza), Динеш Седев (Szedő Dénes), Агнеш Гергей (Gergely Ágnes), Деже Тандорі (Tandori Dezső), Єва Гріґаші (Grigássy Éva), Шандор Вереш (Weöres Sándor). Усі вони, як засвідчує Є. Гріґаші, «не вперше взяли до рук твори української письменниці».

Кожен із цих перекладачів зробив значний внесок в угорськомовну ретрансляцію поетичного голосу Лесі Українки. Звернемо, зокрема, увагу на постать Єви Гріґаші, у перекладацькій скарбниці якої чимало зразків української класики.

Єва Гріґаші – угорська поетеса, журналістка та перекладачка, яка народилася на Закарпатті, у місті Берегово, 22 серпня 1925 року, а в 1959 році переїхала на постійне проживання в Угорщину. Українське походження перекладачки зумовило постійний інтерес до нашої культури. Що ж стосується доробку Лесі Українки, то предметом її зацікавлення стали вірші, в яких звучать «єгипетські мотиви» – цикл «Весна в Єгипті», «Єгипетські фантазії» – «Ра-Менеїс» та «Сфінкс», поезія «Fiat nox!» та поема «Ізолда Білорука». У рецензії на видання «Út a tengerhez», що була надрукована 1972 року в журналі «Nagyvilág», авторка зазначає, що книга скомпонована таким чином, що читач може вповні уявити собі мистецьку особистість Лесі Українки – з одного боку, людини, що страждає фізично, а з іншого, особистості, що «внутрішньою силою і винятковим талантом підіймається до рангу

митців європейського рівня, черпає з чистих джерел світової культури, імплантує в національний ґрунт античні традиції, і яка водночас залишається відповідно до свого псевдоніму «дочкою України». І хоча ця публікація має досить помітний «наліт» ліризму (що не випадково, бо Єва Гріґаші і сама була поетесою), у ній спостерігаємо чи не найтісніше наближення до ідейного та емоційного світу Лесі Українки.

Прикметно, що через майже три десятки років, у 1999 році в журналі «Narut» Є. Гріґаші в автобіографічній замітці з приємністю згадає свою роботу над «єгипетським» циклом віршів Лесі Українки, вмотивує звернення до цієї тематики, пов'яже мотиви віршів української письменниці з власною долею. Особливо близьким, як зізнається Є. Гріґаші, є для неї вірш «Хамсін», що віддзеркалює і її особисті переживання. А цикл «Весна в Єгипті» авторка публікації називає «справжньою перлиною світової літератури».

Вправність Є. Гріґаші як перекладача українських поетичних текстів демонструє, наприклад, угорськомовна версія вірша «Вість з півночі»:

ÉSZAKI ÜZENET

*Északról nem hiába jött
a vendég mégse... Reggel nézem,
fátyolba rejtezett egészen
a szürke ég. És csöppre csöpp –
esső esik, szelíd, szemergő,
s párát lehellő, enyhe szellő
oson a házam szögletén.
Hogy megcsitult a bős legény!
Útját talán zordul kiadta
a sívatag? Vagy kedvesét
idézi tán a messzeség
és súríű könnyel őt siratja?*

*Suttog a szél ázott levélen:
«E csendben síró üzenet
velem repült, már várod régen,
hazádból hoztam – a tied».*

Серед перекладачів та дослідників спадщини Лесі Українки варто виокремити й Дьордя Радо (Radó György) – одного з авторитетних угорських українців, автора багатьох українознавчих праць та перекладів.

Невеличкою заміткою представив особистість Лесі Українки Д. Радо у журналі «Lányok. Asszonyok» у 1963 року з нагоди 50-ліття від дня смерті поетеси. Уже на той час, як свідчить автор, він переклав угорською мовою 27 творів Лесі Українки. І справді, у періодиці різних років знаходимо десятки публікацій віршів у його інтерпретації, ці переклади ілюструють і науково-популярні статті Д. Радо, зокрема й матеріал, опублікований до 100-річчя від дня народження Лесі Українки в журналі «Alföld» за 1972. Це розлога розвідка, у якій літературознавець окреслив основні факти біографії письменниці, джерела формування її світогляду та естетичних уподобань, головні мотиви її поезії та драматургії, наголосив на окремих рисах її неоромантичної поетики. Дослідник зазначив: «Широтою свого поетичного діапазону, багатством художньої форми, витонченістю, всеохопним поглядом на світову культуру вона піднімається на найвищий щабель серед поетів українського народу». Праці Д. Радо цінні ще й тим, що українціст послідовно акцентує на українсько-угорських точках дотику в рецепції творчості Лесі Українки.

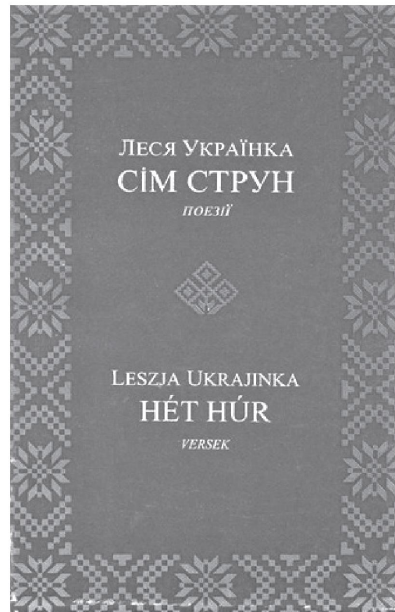
Звичайно ж, публікації Ш. Каріг, Д. Радо, Є. Грігаші та інших угорських лесезнавців радянського періоду мають ідеологічне маркування, акцентують і на революційно-демократичних тенденціях у її ліриці та драмах, однак поруч із такими спостереженнями, як ми бачили в зацитованих думках, дослідники виділяють і суттєві прикмети модерністичної поетики Лесі Українки: тонкий

ліризм в оприявленні внутрішнього буття людини, багатство художньої форми та широкий жанровий діапазон, культурологічна насиченість художніх медитацій. Невипадково, Ласло Кокосі, чоловік Єви Грігаші, досліджуючи тему Єгипту в європейських літературах, свою публікацію завершує цитуванням заключних рядків легенди Лесі Українки «Ра-Менеїс» у перекладі дружини.

В останні десятиліття процес популяризації творчості Лесі Українки на теренах Угорщини продовжується. Найбільша робота у цій сфері проводиться українськими громадами в Угорщині та різними культурними об'єднаннями нашої національної меншини. Вони публікують різножанрові матеріали, проводять різноманітні заходи: літературні вечори, конкурси.

Чи не найбільшим здобутком пострадянського часу стало двомовне видання збірки вибраних творів Лесі Українки «Сім струн» (Leszja Ukrajinka «Hét húr»). Воно здійснене зусиллями Товариства української культури в Угорщині. Упорядкували цю зі смаком ілюстровану та скомпоновану книгу відомі українські діячки в еміграції – Наталя Драгоманова-Бартої та Ярослава Хортяні. Остання написала й змістовну передмову до цього видання. До збірки увійшли переважно переклади, реалізовані Шандором Верешем.

У контексті розмови про угорськомовну інтерпретацію художніх текстів Лесі Українки варто звернути увагу й на видання, опубліковані в Закарпатті, реалізовані та підготовлені до друку місцевими перекладачами. Це, зокрема, видання «Лісової пісні» в перекладі Степана Ковтюка та збірку вибраних віршів Лесі Українки в перекладі Ласла Балли.

Степан Ковтюк – мовознавець, поет, перекладач, кандидат філологічних наук, колись працював на кафедрі угорської філології Ужгородського університету. Переклав угорською мовою чимало творів з української класики. «Erdei rege» («Лісова пісня») – це двомовне видання, у якому паралельно розміщено оригінал та його угорськомовний варіант. Воно вийшло у видавництві «Intermix» у 1993 році і завершується післямовою І. Ковтюка,

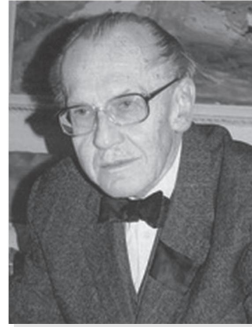
де він розкриває ідейний зміст перекладеного твору, виділяючи лейтмотив «Лісової пісні» як пошук людиною щастя.

До угорськомовної ретрансляції художнього слова Лесі Українки доклав руку і відомий угорськомовний письменник та перекладач Ласло Балла. У 2007 році у видавництві «Карпати» вийшло також двомовне видання поезій Лесі Українки переважно в перекладах укладача. Л. Балла назвав Лесю Українку «першою дамою української поезії». Дослідниця О. Зимомря, аналізуючи його перекладацьку діяльність, прийшла до висновку: «І справді, Ласлові Баллі поталанило передати колорит поезії Лесі Українки, якщо аналізувати такі інтерпретації хрестоматійних творів, як «Contra spem spero», «To be or not to be?», «Ein Lied ohne Klang» та ін.». Книга ілюстрована репродукціями картин ужгородського художника Павла Балли, який створив великий цикл полотен, присвячених видатній поетесі.

Важливо, що твори Лесі Українки в угорськомовній інтерпретації передрукують-

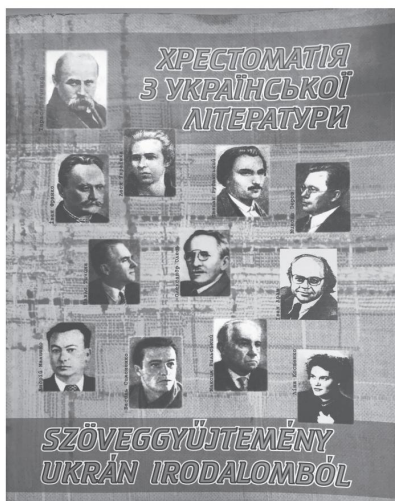
ся в сучасних хрестоматіях та антологіях української літератури і в такий спосіб стають доступними учням, що належать до угорської національної меншини в Закарпатті. Вони мають змогу не лише ознайомитися зі спадщиною видатної авторки, а й належно підготуватися до уроків з української літератури та зовнішнього незалежного оцінювання. До таких видань належить, зокрема, «Ukrán irodalmi antológia» («Антологія української літератури в перекладі угорською мовою»), видана у 2015 році й упорядкована Адальбертом та Єлизаветою Барань. Поряд з іншими програмними текстами тут передруковано переклад вірша «Contra spem spero» та драми-феєрії «Лісова пісня».

Ще раніше, у 2005 році, у видавництві «Гражда» побачила світ навчальна книга «Хрестоматія з української літератури» («Szöveggyűjtemény ukrán irodalomból»), автором-упорядником якої є

Світлана Ньорба. Видання здійснене з ініціативи та при фінансовому сприянні Марії Михайлівни Мушки. Укладачі цієї хрестоматії, як зазначено в анотації до книги, поставили перед собою мету «подати найцінніші щодо мистецького рівня тексти української поезії, які б доповнювали та ілюстрували існуючі підручники з літератури для національних шкіл (конкретно: угорських), які б викликали зацікавленість до подальшого поглибленого вивчення предмету». Серед таких текстів чимало творів Лесі Українки –

цикл «Сім струн», «Contra spem spero», «Хотіла б я піснею стати», «То була тиха ніч-чарівниця...», «Дим», «Давня казка», «Слово, чому ти не твердая криця...», поданих і українською, й угорською мовами.

У цілому ж, інтерес до творчості української письменниці не згасає. Увага до її особистості стимулюється фактом ювілейної дати з дня її народження, і якщо говорити про угорськомовне середовище інтерпретації та оприявлення її художнього світу, то навіть у складних пандемічних умовах

завдяки медіапростору та новітнім технологіям українцям, що проживають зараз в Угорщині, вдається доносити до угорської громадськості сучасну інформацію про Лесю Українку, що засвідчує існування міжкультурного діалогу й водночас актуальність та неперобутність спадщини нашої письменниці.